

ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ
ΠΡΩΤΟ ΤΜΗΜΑ
ΥΠΟΘΕΣΗ ΠΑΣΧΑΛΙΔΗ, ΚΟΥΤΜΕΡΙΔΗ ΚΑΙ ΖΑΧΑΡΑΚΗ
ΚΑΤΑ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
(Προσφυγές υπ' αριθ. 27863/05, 28422/05 και 28028/05)
ΑΠΟΦΑΣΗ
ΣΤΡΑΣΒΟΥΡΓΟ
10 Απριλίου 2008

*Η παρούσα απόφαση θα καταστεί οριστική
υπό τις οριζόμενες στο άρθρο 44 παρ. 2 της Συμβάσεως προϋποθέσεις.
Ενδέχεται να τύχει βελτιώσεων ως προς τη μορφή.*

Στην υπόθεση Πασχαλίδη, Κουτμερίδη και Ζαχαράκη κατά της Ελλάδος
Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Πρώτο Τμήμα),
συνεδριάζον σε τμήμα συντιθέμενο από τους δικαστές :
Nina Vajić, *Πρόεδρο*,
Χρήστο Ροζάκη,
Anatoly Kovler,
Elisabeth Steiner,
Khanlar Hajiyev,
Dean Spielmann,
Giorgio Malinverni,
και τον *Γραμματέα του Τμήματος*, Søren Nielsen.

Αφού διασκέφτηκε σε συμβούλιο στις 20 Μαρτίου 2008.

Εκδίδει την ακόλουθη απόφαση, η οποία υιοθετήθηκε κατά την ως άνω
ημερομηνία :

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

1. Η υπόθεση εισήχθη δυνάμει των (υπ' αριθ. 27863/05, 28422/05 και 28028/05) προσφυγών, τις οποίες κατέθεσαν κατά της Ελληνικής Δημοκρατίας οι Έλληνες υπήκοοι Γεώργιος Πασχαλίδης, Ευστάθιος Κουτμερίδης και Κωνσταντίνος Ζαχαράκης («οι προσφεύγοντες»), οι οποίοι προσέφυγαν ενώπιον του Δικαστηρίου στις 19, 28 και 29 Ιουλίου 2005 αντιστοίχως, δυνάμει του άρθρου 34 της Συμβάσεως για την Προάσπιση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των Θεμελιωδών Ελευθεριών («η Σύμβαση»).

2. Οι δύο πρώτοι εκπροσωπούνται ενώπιον του Δικαστηρίου από τους Δικηγόρους Αθηνών Ν. Αλιβιζάτο και Ε. Μάλλιο. Ο τρίτος προσφεύγων εκπροσωπείται ενώπιον του Δικαστηρίου από τον Δικηγόρο Θεσσαλονίκης Κ. Χρυσόγονο. Η Ελληνική Κυβέρνηση («η Κυβέρνηση») εκπροσωπείται από τους εξουσιοδοτημένους εκπροσώπους του πληρεξουσίου της, Σ. Σπυρόπουλο, Πάρεδρο του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, και Μ. Παπίδα και Σ. Αλεξανδρίδου, Δικαστικές Αντιπροσώπους του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους.

3. Οι προσφεύγοντες ισχυρίζονται, ειδικότερα, ότι, λόγω της απώλειας της βουλευτικής τους έδρας δυνάμει της αποφάσεως 12/2005 του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου, προσέβαλε το δικαίωμά τους να εκλέγονται, αλλά και να διατηρούν την έδρα τους στο ελληνικό κοινοβούλιο, κατά παράβαση του άρθρου 3 του Πρώτου Πρωτοκόλλου.

4. Στις 24 Οκτωβρίου 2006, το Τμήμα απεφάσισε να συνεκδικάσει τις υποθέσεις δυνάμει του άρθρου 42 παρ. 1 του Κανονισμού Διαδικασίας, να απορρίψει μερικώς τις προσφυγές ως απαράδεκτες και να κοινοποιήσει στην Κυβέρνηση τη σχετική προς το άρθρο 3 του Πρώτου Πρωτοκόλλου αιτίαση.

5. Με την από 20 Σεπτεμβρίου 2007 απόφαση, το Τμήμα έκανε κατά τα λοιπά δεκτές τις προσφυγές ως παραδεκτές.

6. Τόσο οι προσφεύγοντες όσο και η Κυβέρνηση κατέθεσαν εγγράφως παρατηρήσεις επί της ουσίας της υποθέσεως (άρθρο 59 παρ. 1 του Κανονισμού Διαδικασίας).

ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ

Ι. ΟΙ ΙΔΙΑΙΤΕΡΕΣ ΠΕΡΙΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΥΠΟΘΕΣΕΩΣ

7. Οι προσφεύγοντες υπέβαλαν υποψηφιότητα στις βουλευτικές εκλογές της 7^{ης} Μαρτίου 2004.

8. Ο πρώτος προσφεύγων περιελήφθη ως υποψήφιος στο ψηφοδέλτιο του ΠΑ.ΣΟ.Κ., στην εκλογική περιφέρεια Πέλλας. Εξελέγη δε βουλευτής και κέρδισε τη δεύτερη έδρα του ΠΑ.ΣΟ.Κ. στην περιφέρεια αυτή, δυνάμει της αποφάσεως 19/2004 του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Εδέσσης. Ο δεύτερος προσφεύγων περιελήφθη ως υποψήφιος στο ψηφοδέλτιο του ΠΑ.ΣΟ.Κ., στην εκλογική περιφέρεια Σερρών. Εξελέγη δε βουλευτής και κέρδισε την τρίτη έδρα του ΠΑ.ΣΟ.Κ. στην περιφέρεια αυτή, δυνάμει της αποφάσεως 10/2004 του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Σερρών. Ο τρίτος προσφεύγων περιελήφθη ως υποψήφιος στο ψηφοδέλτιο της Νέας Δημοκρατίας, στη Β' Θεσσαλονίκης. Εξελέγη δε βουλευτής και κέρδισε την τελευταία έδρα της Νέας Δημοκρατίας στην περιφέρεια αυτή, δυνάμει της αποφάσεως 5703/2004 του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Θεσσαλονίκης.

9. Στις 30 Μαρτίου 2004, η Παρθένα Φουντουκίδου, υποψήφια της Νέας Δημοκρατίας στις ίδιες εκλογές, στην εκλογική περιφέρεια Πέλλας, δεν εξελέγη και υπέβαλε ενώπιον του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου, δηλαδή του κατά τα άρθρα 58 και 100 του Συντάγματος αρμοδίου δικαστηρίου να αποφαινεται επί των εκλογικών παραβάσεων, αίτηση ακυρώσεως της εκλογής του πρώτου προσφεύγοντος. Τρίτη στο ψηφοδέλτιο της Νέας Δημοκρατίας, η Παρθένα Φουντουκίδου εξελέγη αναπληρώτρια βουλευτής, αφού οι δύο έδρες της Νέας Δημοκρατίας στην εκλογική περιφέρεια Πέλλας κατελήφθησαν από δύο άλλους υποψηφίους.

10. Η βασική αιτίαση την οποία προέβαλε η Παρθένα Φουντουκίδου αφορούσε το γεγονός ότι, αγνοώντας το Σύνταγμα και τον ισχύοντα εκλογικό νόμο, τα λευκά ψηφοδέλτια της εκλογικής περιφέρειας Πέλλας δεν προσμετρήθηκαν στο εκλογικό μέτρο, και ότι, ως εκ τούτου, αλλοιώθηκε η κατανομή των εδρών στην εκλογική περιφέρεια Πέλλας και στη μείζονα εκλογική περιφέρεια της Κεντρικής Μακεδονίας, η οποία διαιρείται σε οκτώ εκλογικές περιφέρειες, μεταξύ των οποίων και εκείνη της Πέλλας. Ειδικότερα, κατά την Παρθένα Φουντουκίδου, εάν τα λευκά ψηφοδέλτια είχαν προσμετρηθεί όπως και τα ψηφοδέλτια υπέρ των πολιτικών κομμάτων, το εκλογικό μέτρο της Πέλλας θα ήταν υψηλότερο, και τούτο θα επηρέαζε την κατανομή των εδρών στο σύνολο της μείζονος εκλογικής περιφέρειας της Κεντρικής Μακεδονίας. Ειδικότερα, όσον αφορά την εκλογική περιφέρεια Πέλλας,

μία τέτοια αλλαγή θα είχε ως αποτέλεσμα να λάβει το ΠΑ.ΣΟ.Κ. μία μόνο έδρα -αντί δύο- και η Νέα Δημοκρατία τρεις έδρες -αντί δύο. Σε αυτή την περίπτωση, η Παρθένα Φουντουκίδου θα είχε εκλεγεί στη θέση του πρώτου προσφεύγοντος.

11. Η υπόθεση συζητήθηκε ενώπιον του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου στις 22 Δεκεμβρίου 2004. Στη διαδικασία παρενέβησαν οι τρεις προσφεύγοντες, η εκλογή των οποίων αμφισβητείτο άμεσα.

12. Στις 9 Μαΐου 2005, το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο εξέδωσε την οριστική του απόφαση. Κατ' αρχήν, το ανώτατο εκλογοδικείο έκρινε ότι, κατά τα άρθρα 98 παρ. 4, 99 παρ. 3 και 100 παρ. 3 του ισχύοντος εκλογικού νόμου (βλ. παρ. 13 κατωτέρω), το εκλογικό μέτρο είχε υπολογισθεί χωρίς να προσμετρηθούν τα λευκά ψηφοδέλτια. Εντούτοις, προβαίνοντας σε νέα ερμηνεία της εν λόγω νομοθεσίας, το ανώτατο εκλογοδικείο ήλεγξε τη συνταγματικότητα των επιδίκων άρθρων και, με 6 ψήφους υπέρ έναντι 5 ψήφων κατά, έκρινε ότι αυτά αντέβαιναν προς τις θεμελιώδεις αρχές της λαϊκής κυριαρχίας και της ισότητας της ψήφου, και ότι, επομένως, ήταν αντισυνταγματικά. Συνεπώς, έπρεπε τα λευκά ψηφοδέλτια να προσμετρηθούν για τον υπολογισμό του εκλογικού μέτρου και την κατανομή των εδρών.

13. Κατ' εφαρμογή αυτής της ερμηνείας του εκλογικού νόμου, το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο προέβη σε νέα κατανομή των εδρών στην εκλογική περιφέρεια Πέλλας. Την τέταρτη έδρα, την οποία είχε κερδίσει αρχικώς ο πρώτος προσφεύγων, κέρδισε πλέον η Παρθένα Φουντουκίδου. Αυτή η νέα κατανομή είχε αλυσιδωτές συνέπειες στην κατανομή σε ολόκληρη τη μείζονα εκλογική περιφέρεια της Κεντρικής Μακεδονίας, και είχε ως αποτέλεσμα να απολέσουν την έδρα τους οι άλλοι δύο προσφεύγοντες (απόφαση 12/2005).

II. ΟΙΚΕΙΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΗ

A. Το Σύνταγμα

14. Το άρθρο 54 παρ. 1 του Συντάγματος ορίζει :

«Το εκλογικό σύστημα και οι εκλογικές περιφέρειες ορίζονται με νόμο που ισχύει από τις μεθεπόμενες εκλογές, εκτός και αν προβλέπεται η ισχύς του άμεσα από τις επόμενες εκλογές με ρητή διάταξη που ψηφίζεται με την πλειοψηφία των δύο τρίτων του όλου αριθμού των βουλευτών.»

B. Ο εκλογικός νόμος

15. Βάσει του ισχύοντος κατά τον χρόνο κατά τον οποίο επισυνέβησαν τα γεγονότα εκλογικού νόμου, δηλαδή του π.δ. 351/2003, που περιελάμβανε και παλαιές διατάξεις, τρία ήταν τα είδη των ψηφοδελτίων : α) τα έγκυρα, β) τα άκυρα και γ) τα λευκά. Κατά τα άρθρα 98 παρ. 4, 99 παρ. 3 και 100 παρ. 3 του νόμου αυτού, μόνο τα έγκυρα ψηφοδέλτια λαμβάνονταν υπόψη για τον υπολογισμό του εκλογικού μέτρου και τη διανομή των εδρών.

Γ. Η νομολογία του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου

16. Με την απόφαση 34/1999, την οποία εξέδωσε επί ενστάσεως του κόμματος «ΛΕΥΚΟ» όσον αφορά την κατανομή των εδρών στους υποψηφίους οι οποίοι συμμετείχαν στις ευρωεκλογές του Ιουνίου 1999, το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο επικύρωσε μία πάγια νομολογία, κατά την οποία απαγορεύεται να λαμβάνονται υπόψη τα λευκά και άκυρα ψηφοδέλτια για τον υπολογισμό του εκλογικού μέτρου (βλ. επίσης Σ.τ.Ε. 799/1996).

Δ. Ο νόμος 3434/2006

17. Το άρθρο 1 του ν. 3434/2006, ο οποίος δημοσιεύθηκε στις 7 Φεβρουαρίου 2006, προβλέπει πλέον ότι :

«(...) κατά τη σύνταξη, ανά εκλογική περιφέρεια, των πινάκων αποτελεσμάτων από τα αρμόδια δικαστήρια, κατά την κατανομή των εδρών, καθώς και για τον καθορισμό του εκλογικού μέτρου, τα λευκά ψηφοδέλτια δεν προσμετρώνται στα έγκυρα.»

18. Η αιτιολογική έκθεση διευκρίνιζε, όσον αφορά τη διάταξη αυτή :

«1. Προ του 2005, οι αποφάσεις του Α.Ε.Δ., καθώς και του Σ.τ.Ε. (για τις εκλογές των Ο.Τ.Α.) διαμόρφωναν νομολογία, σύμφωνα με την οποία τα λευκά ψηφοδέλτια δεν προσμετρώνται στα έγκυρα προς διαμόρφωση του εκλογικού μέτρου.

2. Ακολούθησε η έκδοση της με αριθ. 12/2005 απόφασης του Α.Ε.Δ., σύμφωνα με την οποία στη συγκεκριμένη επίδικη διαφορά προσμετρήθηκαν τα λευκά ψηφοδέλτια ως έγκυρα.

3. Στο πλαίσιο του νέου εκλογικού νόμου (ν. 3231/2004) και προκειμένου να μην υπάρξει η παραμικρή ασάφεια, προστίθεται η ρητή διάταξη για τη μη προσμέτρηση των λευκών ψηφοδελτίων στο εκλογικό μέτρο (...)»

ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Ι. ΕΠΙ ΤΗΣ ΠΡΟΒΑΛΛΟΜΕΝΗΣ ΑΙΤΙΑΣΕΩΣ ΓΙΑ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ ΤΟΥ

ΑΡΘΡΟΥ 3 ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΥ

19. Οι προσφεύγοντες ισχυρίζονται ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 του Πρώτου Πρωτοκόλλου, το οποίο ορίζει :

«Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουσι την υποχρέωσιν όπως διενεργώσι, κατά λογικά διαστήματα, ελευθέρας μυστικής εκλογάς, υπό συνθήκας επιτρεπούσας την ελευθέραν έκφρασιν της λαϊκής θελήσεως ως προς την εκλογήν του νομοθετικού σώματος.»

A. Επιχειρηματολογία των διαδίκων

1. Οι προσφεύγοντες

20. Οι προσφεύγοντες ισχυρίζονται ότι ο τρόπος κατά τον οποίο το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο ερμήνευσε και στη συνέχεια εφήρμοσε, με την απόφαση 12/2005, τον εκλογικό νόμο, συνιστά αναδρομική και αυθαίρετη αμφισβήτηση της εκλογής των εκλογέων. Ειδικότερα, οι προσφεύγοντες επικαλούνται το γεγονός ότι η εκλογική νομοθεσία και νομολογία των ανωτάτων δικαστηρίων προέβλεπε με σαφήνεια ότι δεν πρέπει τα λευκά ψηφοδέλτια να λαμβάνονται υπόψη κατά την καταμέτρηση των εγκύρων ψηφοδελτίων για τον υπολογισμό του εκλογικού μέτρου. Ωστόσο, η απρόβλεπτη νομολογιακή μεταστροφή του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου, η οποία πραγματοποιήθηκε με την επίδικη απόφαση, αποτελούσε μεταβολή του εκλογικού συστήματος, η οποία έπληττε τη νόμιμη εμπιστοσύνη όσον αφορά τόσο τους υποψηφίους όσο και τους εκλογείς. Στο σημείο αυτό, οι προσφεύγοντες αναφέρονται στην απόφαση *Λυκουρέζος κατά Ελλάδος* (αριθ. προσφυγής 33554/03, ΕΔΑΔ 2006-VIII).

21. Εξ άλλου, οι προσφεύγοντες αντικρούουν τη θέση, συμφώνως προς την οποία η προσμέτρηση των λευκών ψηφοδελτίων κατά την καταμέτρηση των εγκύρων ψηφοδελτίων επιβάλλεται από το Σύνταγμα και την αρχή του υποχρεωτικού χαρακτήρα της ψήφου. Προβάλλοντας πολλά επιχειρήματα και επικαλούμενοι πολλά στοιχεία του συγκριτικού δικαίου, οι προσφεύγοντες εκτιμούν ότι η προσμέτρηση των λευκών ψηφοδελτίων κατά την καταμέτρηση των εγκύρων ψηφοδελτίων αντίκειται προς τη φύση, τη ratio και τη σημασία τους, τόσο τη νομική όσο και την πολιτική. Κατά τους προσφεύγοντες, η ερμηνεία του εκλογικού νόμου, στην οποία προέβη το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο, με την απόφαση 12/2005, αντίκειται προς το Σύνταγμα. Προσθέτουν δε ότι η αντισυνταγματικότητα αυτή καθίσταται περισσότερο

πρόδηλη αφ' ης στιγμής τα λευκά ψηφοδέλτια προσμετρήθηκαν για τον υπολογισμό του εκλογικού μέτρου μόνο στη μείζονα εκλογική περιφέρεια της Κεντρικής Μακεδονίας.

2. Η Κυβέρνηση

22. Η Κυβέρνηση αναφέρεται στη νομολογία των οργάνων της Συμβάσεως για να υπενθυμίσει ότι τα Κράτη διαθέτουν μεγάλη ευχέρεια για να θεσπίσουν, εντός της συνταγματικής τους τάξεως, κανόνες σχετικούς προς τον τρόπο ψηφοφορίας και το εκλογικό σύστημα. Κατά την Κυβέρνηση, ο τρόπος με τον οποίο το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο ερμήνευσε και εφήρμοσε, με την απόφαση 12/2005, τον εκλογικό νόμο, ήταν σύμφωνος προς το Σύνταγμα και εντός του πλαισίου του μη ελεγκτέου περιθωρίου εκτιμήσεως, το οποίο διαθέτουν τα εθνικά δικαστήρια όσον αφορά την ερμηνεία και την εφαρμογή του εθνικού δικαίου, και δεν έθιξε το δικαίωμα των προσφευγόντων να εκλέγονται.

23. Πράγματι, κατά την Κυβέρνηση, η εν λόγω νομολογιακή μεταστροφή ήταν επιβεβλημένη από τις συνταγματικές αρχές της λαϊκής κυριαρχίας και της ισότητας της ψήφου, καθώς και από τον υποχρεωτικό χαρακτήρα της ψήφου στην ελληνική έννομη τάξη. Η μεταστροφή αυτή δεν ήταν αναπάντεχη, ούτε αυθαίρετη, αφού τα δικαστήρια δύνανται να αναθεωρούν τη νομολογία τους και να διασφαλίζουν την πρόοδο και την ανάπτυξή της. Επιπροσθέτως, η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι δεν τίθεται ζήτημα νομίμου εμπιστοσύνης, αφού από κανένα στοιχείο του φακέλου δεν προκύπτει ότι το εκλογικό σώμα υιοθέτησε τη συμπεριφορά του, γνωρίζοντας ότι τα λευκά ψηφοδέλτια δεν προσμετρούνταν κατά την καταμέτρηση των εγκύρων ψηφοδελτίων.

24. Τέλος, η Κυβέρνηση υπογραμμίζει ότι τα λευκά ψηφοδέλτια διαφοροποιούνται των άκυρων ψηφοδελτίων, διότι το λευκό ψηφοδέλτιο είναι μία πολιτική επιλογή στο θεσμικό πλαίσιο το οποίο έχει θεσπισθεί με το Σύνταγμα. Επομένως, πρέπει τα λευκά ψηφοδέλτια να προσμετρώνται για τη διαμόρφωση του εκλογικού αποτελέσματος και τον υπολογισμό του εκλογικού μέτρου.

B. Η εκτίμηση του Δικαστηρίου

1. Γενικές Αρχές

25. Το Δικαστήριο υπομνήσκει ότι το άρθρο 3 του Πρώτου Πρωτοκόλλου συνεπάγεται την ύπαρξη υποκειμενικών δικαιωμάτων, μεταξύ των

οποίων το δικαίωμα ψήφου και εκλογιμότητας (βλ., μεταξύ πολλών άλλων, *Mathieu-Mohin και Clerfayt κατά Βελγίου*, απόφαση της 2ας Μαρτίου 1987, série A n° 113, σελ. 22-23, παρ. 46-51, *Hirst κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (n° 2) [GC], αριθ. προσφυγής 74025/01, παρ. 56-57, ΕΔΑΔ 2005-IX, και *Ždanoka κατά Λετονίας* [GC], n° 58278/00, παρ. 102, απόφαση της 16^{ης} Μαρτίου 2006). Εξ άλλου, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η διάταξη αυτή εγγυάται το ατομικό δικαίωμα κάθε προσώπου να κατέλθει στις εκλογές και, αφού εκλεγεί, να ασκήσει τα καθήκοντα του βουλευτή (*Sadak κ.λ.π. κατά Τουρκίας* (n° 2), αριθ. προσφυγών 25144/94, 26149/95-26154/95, 27100/95 και 27101/95, παρ. 33, ΕΔΑΔ 2002-IV).

26. Τα δικαιώματα τα οποία εγγυάται το άρθρο 3 του Πρώτου Πρωτοκόλλου είναι αποφασιστικά για τη χάραξη και τη διατήρηση των θεμελίων μιας πραγματικής δημοκρατίας, η οποία διέπεται από την υπεροχή του δικαίου. Πάντως, τα δικαιώματα αυτά δεν είναι απόλυτα. Υπάρχει χώρος για «περιορισμούς που εξυπακούονται» και πρέπει να καταλείπεται στα Συμβαλλόμενα Κράτη σχετικό περιθώριο εκτιμήσεως. Το Δικαστήριο επαναλαμβάνει ότι το περιθώριο εκτιμήσεως, στον τομέα αυτό, είναι ευρύ (*Matthews κατά Ηνωμένου Βασιλείου* [GC], αριθ. προσφυγής 24833/94, παρ. 63, ΕΔΑΔ 1999-I, *Labita κατά Ιταλίας* [GC], αριθ. προσφυγής 26772/95, παρ. 201, ΕΔΑΔ 2000-IV, *Podkolzina κατά Λετονίας*, αριθ. προσφυγής 46726/99, παρ. 33, ΕΔΑΔ 2002-II). Υφίστανται πολλοί τρόποι οργανώσεως και λειτουργίας των εκλογικών συστημάτων και πολλές διαφορές στην Ευρώπη, ειδικότερα όσον αφορά την ιστορική πορεία, την πολιτιστική διαφορετικότητα και την πολιτική σκέψη, και έγκειται σε κάθε Συμβαλλόμενο Κράτος να τα ενσωματώσει στο δικό του όραμα για τη δημοκρατία (*Hirst κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (n° 2), [GC], αριθ. προσφυγής 74025/01, παρ. 61, ΕΔΑΔ 2005-IX).

27. Ωστόσο, έγκειται στο Δικαστήριο να αποφασίζει σε τελευταίο βαθμό επί του σεβασμού των απαιτήσεων του άρθρου 3 του Πρώτου Πρωτοκόλλου. Πρέπει να πείθεται ότι οι όροι στους οποίους υπόκεινται τα δικαιώματα ψήφου ή εκλογιμότητας, δεν περιορίζουν τα εν λόγω δικαιώματα σε σημείο που να πλήττεται η ίδια η ουσία τους και να στερούνται αποτελεσματικότητας, ότι επιδιώκουν έναν θεμιτό σκοπό και ότι τα χρησιμοποιούμενα μέσα δεν είναι δυσανάλογα (προαναφερθείσα απόφαση *Mathieu-Mohin και Clerfayt κατά Βελγίου*, παρ. 52).

28. Ειδικότερα, ουδείς εκ των τυχόν επιβαλλομένων όρων δύναται να παρεμποδίζει την ελεύθερη έκφραση του λαού όσον αφορά την εκλογή του νομοθετικού σώματος. Πρέπει οι όροι αυτοί να αντικατοπτρίζουν -και να μην αντίκεινται- την ανάγκη να διατηρηθεί η αμεροληψία και η αποτελεσματικότητα μιας εκλογικής διαδικασίας, η οποία επιδιώκει τον προσδιορισμό της λαϊκής βούλησεως μέσω καθολικής ψηφοφορίας (προαναφερθείσα απόφαση *Hirst κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (n° 2), παρ. 62). Επίσης, μόλις εκφρασθεί ελεύθερα και δημοκρατικά η λαϊκή βούληση, ουδεμία μεταγενέστερη μεταβολή στην οργάνωση του εκλογικού συστήματος δύναται να οδηγήσει σε αμφισβήτηση της επιλογής αυτής, εκτός και αν υφίστανται επιτακτικοί για τη δημοκρατική τάξη λόγοι.

2. Εφαρμογή στην παρούσα υπόθεση

29. Το Δικαστήριο υπογραμμίζει ότι δεν καλείται να εξετάσει *in abstracto* κατά πόσον είναι πρόσφορο τα λευκά ψηφοδέλτια να προσμετρώνται κατά τον υπολογισμό του εκλογικού μέτρου και την κατανομή των εδρών, ούτε να αποφασίσει εάν ένα τέτοιο σύστημα υπολογισμού επιβάλλεται από τις αρχές της λαϊκής κυριαρχίας και της ισότητας των ψήφων. Όπως έχει ήδη κρίνει, το ζήτημα αυτό ανάγεται στο περιθώριο εκτιμήσεως του οποίου απολαύουν τα Κράτη στον τομέα αυτό. Αντιθέτως, το ζήτημα το οποίο τίθεται στην προκειμένη περίπτωση είναι εάν ο τρόπος με τον οποίο το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο, δια της αποφάσεως 12/2005, ερμήνευσε και στη συνέχεια εφήρμοσε τον εκλογικό νόμο, ήταν συμβατός με την ίδια την ουσία του δικαιώματος των προσφευγόντων να εκλέγονται και να ασκούν τα βουλευτικά τους καθήκοντα.

30. Στο σημείο αυτό, το Δικαστήριο προσδίδει ιδιαίτερο βάρος σε πολλά στοιχεία. Πρώτον, οι προσφεύγοντες κατέλθαν στις εκλογές και εξελέγησαν συμφώνως προς τον ισχύοντα εκλογικό νόμο, όπως αυτός παγίως ερμηνευόταν από το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο και το Συμβούλιο της Επικρατείας. Κατά τον νόμο αυτόν, το εκλογικό μέτρο υπολογιζόταν χωρίς να λαμβάνονται υπόψη τα λευκά ψηφοδέλτια. Οι προσφεύγοντες ανέμεναν ότι θα εφαρμοσθεί αυτή η νομοθεσία και ότι τα της εκλογής τους θα κριθούν βάσει της νομοθεσίας αυτής. Οι προσφεύγοντες δεν ηδύναντο να φαντασθούν ότι θα ήταν δυνατόν να ακυρωθεί η εκλογή τους κατόπιν νομολογιακής μεταστροφής. Πράγματι, το γεγονός ότι το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο απεφάσισε να αναθεωρήσει την επί μακρόν ισχύουσα νομολογία του και

να κηρύξει αντισυνταγματική την οικεία νομοθεσία, ήταν αναπάντεχο για τους προσφεύγοντες.

31. Στο σημείο αυτό, το Δικαστήριο προσδίδει σημασία στο γεγονός ότι η προσβληθείσα από τους προσφεύγοντες απόφαση 12/2005 του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου αποτελεί τη μοναδική απόφαση, με την οποία το Εκλογοδικείο συνυπολόγισε, ως έγκυρα, τα λευκά ψηφοδέλτια, διότι, στη συνέχεια, η Βουλή των Ελλήνων ψήφισε νέα διάταξη, το άρθρο 1 του ν. 3434/2006, προς αποφυγή ασαφειών οι οποίες θα ήταν δυνατό να αναφούν κατόπιν της εν λόγω αποφάσεως (βλ. παρ. 16 ανωτέρω). Κατά τη νέα διάταξη, δεν πρέπει να λαμβάνονται υπόψη τα λευκά ψηφοδέλτια.

32. Περαιτέρω, το Δικαστήριο δεν δύναται να παραβλέψει το γεγονός ότι η παράλειψη πολλών διατάξεων του εκλογικού νόμου στο πλαίσιο εκλογών οι οποίες έχουν ήδη διενεργηθεί, δύναται να αλλοιώσει την εκπεφρασμένη βούληση του εκλογικού σώματος. Ειδικότερα, επιλέγοντας το λευκό ψηφοδέλτιο, ένα μέρος του εκλογικού σώματος της μείζονος εκλογικής περιφέρειας της Κεντρικής Μακεδονίας επιθυμούσε να εκφράσει την αποκήρυξη όλων των πολιτικών σχηματισμών. Ωστόσο, κατόπιν της νομολογιακής μεταστροφής, τα λευκά ψηφοδέλτια αυτών των εκλογών ερμηνεύθηκαν ως θετικές ψήφοι υπέρ όλων των πολιτικών κομμάτων.

33. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Δικαστήριο εκτιμά ότι, αξιολογώντας την εκλογή των προσφευγόντων υπό το πρίσμα της νέας ερμηνείας του εκλογικού νόμου, χωρίς να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι η εκλογή αυτή υπήρξε εντελώς νόμιμη, το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο προσέβαλε τις αρχές της νομίμου εμπιστοσύνης και της νομιμότητας όσον αφορά τόσο τους προσφεύγοντες όσο και τους εκλογείς (βλ., προς την κατεύθυνση αυτή, προαναφερθείσα απόφαση *Λυκουρέζος κατά Ελλάδος*, παρ. 54-57).

34. Εξ άλλου, το Δικαστήριο σημειώνει ότι η μείζων εκλογική περιφέρεια της Κεντρικής Μακεδονίας ήταν η μοναδική εκλογική περιφέρεια στην οποία, κατά τις εν λόγω βουλευτικές εκλογές, ο υπολογισμός του εκλογικού μέτρου έλαβε χώρα βάσει της νέας νομολογίας του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου. Κατά το Δικαστήριο, με την απόφαση 12/2005 του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου, δημιουργήθηκαν δύο κατηγορίες βουλευτών στο Ελληνικό Κοινοβούλιο : εκείνοι οι οποίοι εξέλεξαν χωρίς να ληφθούν υπόψη τα λευκά ψηφοδέλτια, και εκείνοι οι οποίοι, σε βάρος των

τριών προσφευγόντων, εισήλθαν στη Βουλή χάρις στην προσμέτρηση των λευκών ψηφοδελτίων. Ωστόσο, μία τέτοια κατάσταση δεν είναι συμβατή με τη νομολογία του Δικαστηρίου, δυνάμει της οποίας έχει θεσπισθεί «η αρχή της ίσης μεταχείρισης όλων των πολιτών κατά την άσκηση των δικαιωμάτων τους όσον αφορά τη συμμετοχή στις εκλογές, τόσο υπό την ιδιότητα του εκλογέως όσο και υπό αυτή του εκλόγιμου» (βλ. προαναφερθείσα απόφαση *Mathieu-Mohin και Clerfayt κατά Βελγίου*, παρ. 54).

35. Στο σημείο αυτό, το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι η Κυβέρνηση δεν επικαλέστηκε επιτακτικό για τη δημοκρατική τάξη λόγο δυνάμενο να αιτιολογήσει την ανάμειξη στο δικαίωμα των προσφευγόντων να εκλεγούν βουλευτές και να ασκήσουν τα βουλευτικά τους καθήκοντα. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Δικαστήριο εκτιμά ότι ο απρόβλεπτος τρόπος με τον οποίο το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο ερμήνευσε και, στη συνέχεια, εφήρμοσε, δια της αποφάσεως 12/2005, τον εκλογικό νόμο, έπληξε την ίδια την ουσία των δικαιωμάτων τα οποία εγγυάται το άρθρο 3 του Πρώτου Πρωτοκόλλου.

Επομένως, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 του Πρώτου Πρωτοκόλλου.

II. ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 41 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΕΩΣ

36. Το άρθρο 41 της Συμβάσεως ορίζει :

«Εάν το Δικαστήριο κρίνει ότι υπήρξε παραβίαση της Συμβάσεως ή των Πρωτοκόλλων αυτής, και εάν το εσωτερικό δίκαιο του Υψηλού Συμβαλλομένου Μέρους δεν επιτρέπει ειμή την ατελή επανόρθωση των συνεπειών της παραβιάσεως αυτής, το Δικαστήριο χορηγεί, εν ανάγκη, στο αδικηθέν μέρος δικαία ικανοποίηση.»

A. Ζημία

1. Υλική ζημία

37. Οι προσφεύγοντες ζητούν τις βουλευτικές αποζημιώσεις τις οποίες θα είχαν λάβει εάν δεν είχε μεσολαβήσει η έκπτωση από το βουλευτικό τους αξίωμα. Το ποσό αυτό ανέρχεται σε 242.241,78 ευρώ για έκαστο των δύο πρώτων προσφευγόντων και σε 680.813,90 ευρώ για τον τρίτο προσφεύγοντα. Τα ποσά αυτά αντιστοιχούν στις βουλευτικές αποζημιώσεις *stricto sensu* καθώς και στα διάφορα επιδόματα τα οποία καταβάλλονται στους βουλευτές στο πλαίσιο των καθηκόντων τους, όπως τα επιδόματα για τη συμμετοχή τους στις συνεδριάσεις του Κοινοβουλίου και οι αποζημιώσεις για τα έξοδα από παροχή τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών, για

μετακινήσεις και για την οργάνωση του γραφείου τους.

38. Η Κυβέρνηση δέχεται ότι, σε περίπτωση παραβίασεως του άρθρου 3 του Πρώτου Πρωτοκόλλου, οι προσφεύγοντες θα έχουν το δικαίωμα να ζητήσουν, όσον αφορά την υλική ζημία, το ποσό το οποίο αντιστοιχεί στις βουλευτικές αποζημιώσεις *stricto sensu* για το χρονικό διάστημα Ιούνιος 2005-18 Αυγούστου 2007, επειδή μόνο σε αυτή την περίπτωση υφίσταται αιτιώδης σύνδεσμος με την παραβίαση η οποία ενδεχομένως θα διαπιστωθεί. Η Κυβέρνηση διαπιστώνει ότι, όπως προκύπτει από τα έγγραφα τα οποία διαβίβασαν οι οικονομικές υπηρεσίες της Βουλής των Ελλήνων, το ποσό αυτό ανέρχεται σε 173.341,70 ευρώ για έκαστο των προσφευγόντων. Εξ άλλου, η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι κατά το επίδικο χρονικό διάστημα, ο πρώτος προσφεύγων και ο τρίτος προσφεύγων έλαβαν βουλευτικές αποζημιώσεις ύψους 53.729,05 και 30.809,65 ευρώ αντιστοίχως. Όσον αφορά τον δεύτερο προσφεύγοντα, τα εισοδήματά του ως εφοριακού ανήρχοντο σε 95.043,63 ευρώ. Αναφερόμενη στην (προαναφερθείσα) απόφαση *Λυκουρέζος κατά Ελλάδος* (παρ. 64), η Κυβέρνηση καλεί το Δικαστήριο να αφαιρέσει τα ποσά αυτά από το ποσό το οποίο προβλέπεται για τις βουλευτικές αποζημιώσεις *stricto sensu*.

39. Το Δικαστήριο παρατηρεί ότι δεν αμφισβητείται ότι, εάν οι προσφεύγοντες δεν είχαν κηρυχθεί έκπτωτοι του βουλευτικού αξιώματος, θα είχαν εισπράξει, από της ημερομηνίας του επίδικου μέτρου μέχρι της λήξεως της θητείας της κατά τις ως άνω εκλογές εκλεγείσας Βουλής, το ποσό το οποίο αναφέρει η Κυβέρνηση ως βουλευτικές αποζημιώσεις *stricto sensu*. Εν τούτοις, το Δικαστήριο σημειώνει, επίσης, ότι, κατά το εν λόγω χρονικό διάστημα, ο πρώτος προσφεύγων και ο τρίτος προσφεύγων έλαβαν βουλευτική σύνταξη και ο δεύτερος προσφεύγων ηδυνήθη να ασκήσει εκ νέου τις επαγγελματικές του δραστηριότητες και να εισπράξει τους αντίστοιχους μισθούς. Εν όψει των ανωτέρω, το Δικαστήριο αποφασίζει να επιδικάσει 119.613 ευρώ στον πρώτο προσφεύγοντα, 78.298 ευρώ στον δεύτερο προσφεύγοντα και 142.532 ευρώ στον τρίτο προσφεύγοντα.

2. Ηθική ζημία

40. Ο πρώτος προσφεύγων και ο τρίτος προσφεύγων ζητούν 200.000 ευρώ έκαστος για ηθική ζημία. Ο δεύτερος προσφεύγων ζητά 100.000 ευρώ για την ίδια αιτία.

41. Η Κυβέρνηση εκτιμά ότι τα αιτούμενα ποσά είναι υπερβολικά και ότι το ποσό το οποίο ήθελε επιδικασθεί για την αιτία αυτή, δεν πρέπει να υπερβαίνει τα 1.000 ευρώ.

42. Το Δικαστήριο εκτιμά ότι και μόνον η διαπίστωση παραβιάσεως συνιστά επαρκή δικαία ικανοποίηση για την ηθική ζημία την οποία υπέστησαν οι προσφεύγοντες.

Β. Έξοδα και δικαστική δαπάνη

43. Οι προσφεύγοντες ζητούν 10.000 ευρώ έκαστος για τα έξοδα και τη δικαστική δαπάνη που πραγματοποίησαν στο πλαίσιο της διαδικασίας ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων και του Δικαστηρίου του Στρασβούργου. Προς τούτο, ο πρώτος προσφεύγων και ο δεύτερος προσφεύγων προσκομίζουν τέσσερα τιμολόγια τα οποία εξέδωσαν οι δικηγόροι τους, συνολικού ποσού 14.000 ευρώ. Ο τρίτος προσφεύγων προσκομίζει τιμολόγιο εκ ποσού 1.000 ευρώ, το οποίο εξέδωσε ο δικηγόρος ο οποίος τον εκπροσωπεί ενώπιον του Δικαστηρίου, και δύο τιμολόγια τα οποία εξέδωσαν δύο άλλοι δικηγόροι, συνολικού ύψους 4.000 ευρώ.

44. Η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι το ποσό το οποίο ήθελε επιδικασθεί σε κάθε προσφεύγοντα, για την αιτία αυτή, δεν θα πρέπει να υπερβαίνει τα 2.000 ευρώ.

45. Κατά την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, η επιδίκαση εξόδων και δικαστικής δαπάνης, συμφώνως προς το άρθρο 41, προϋποθέτει ότι αποδεικνύονται πραγματικά, αναγκαία και, επίσης, εύλογα (*Ιατρίδης κατά Ελλάδος* (δικαία ικανοποίηση) [GC], αριθ. προσφυγής 31107/96, παρ. 54, ΕΔΑΔ 2000-XI).

46. Στην προκειμένη περίπτωση, λαμβανομένων υπόψη των στοιχείων τα οποία το Δικαστήριο έχει στη διάθεσή του, και των προαναφερομένων κριτηρίων, το Δικαστήριο κρίνει εύλογο να επιδικάσει 5.000 ευρώ σε έκαστο των δύο πρώτων προσφευγόντων και 2.000 ευρώ στον τρίτο προσφεύγοντα, πλέον οιασδήποτε ποσού ήθελε οφείλεται ως φόρος.

Γ. Τόκοι υπερημερίας

47. Το Δικαστήριο κρίνει ότι αρμόζει να υπολογισθούν οι τόκοι υπερημερίας βάσει του επιτοκίου της διευκολύνσεως οριακού δανεισμού της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τραπέζης, προσαυξανόμενου κατά τρεις ποσοστιαίες μονάδες.

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ ΑΥΤΟΥΣ, ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ, ΟΜΟΦΩΝΩΣ,

1. *Κρίνει* ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 του Πρώτου Πρωτοκόλλου.

2. *Κρίνει* ότι και μόνον η διαπίστωση παραβίασεως συνιστά πλήρη δικαία ικανοποίηση για την ηθική ζημία την οποία υπέστησαν οι προσφεύγοντες.

3. *Κρίνει* ότι

α) το διάδικο Κράτος υποχρεούται να καταβάλει, εντός τριών μηνών από της ημερομηνίας κατά την οποία η απόφαση θα καταστεί οριστική συμφώνως προς το άρθρο 44 παρ. 2 της Συμβάσεως :

i. στον πρώτο προσφεύγοντα : 119.613 ευρώ για υλική ζημία και 5.000 ευρώ για έξοδα και δικαστική δαπάνη, πλέον οιουδήποτε ποσού ήθελε οφείλεται ως φόρος από τον προσφεύγοντα όσον αφορά αυτό το τελευταίο ποσό,

ii. στον δεύτερο προσφεύγοντα : 78.298 ευρώ για υλική ζημία και 5.000 ευρώ για έξοδα και δικαστική δαπάνη, πλέον οιουδήποτε ποσού ήθελε οφείλεται ως φόρος από τον προσφεύγοντα όσον αφορά αυτό το τελευταίο ποσό,

iii. στον τρίτο προσφεύγοντα : 142.532 ευρώ για υλική ζημία και 2.000 ευρώ για έξοδα και δικαστική δαπάνη, πλέον οιουδήποτε ποσού ήθελε οφείλεται ως φόρος από τον προσφεύγοντα όσον αφορά αυτό το τελευταίο ποσό,

β) από της εκπνοής της προθεσμίας αυτής και μέχρι της καταβολής του, τα ποσά αυτά θα προσαυξάνονται με απλό τόκο ίσο προς το ισχύον κατ' αυτό το χρονικό διάστημα επιτόκιο της διευκολύνσεως οριακού δανεισμού της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τραπεζής, προσαυξανόμενο κατά τρεις ποσοστιαίες μονάδες.

4. *Απορρίπτει* το αίτημα περί δικαίας ικανοποίησης κατά τα λοιπά.

Συντάχθηκε στη Γαλλική γλώσσα, εν συνεχεία κοινοποιήθηκε εγγράφως στις 10 Απριλίου 2008, κατ' εφαρμογή του άρθρου 77 παρ. 2 και 3 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου.

- υπογραφή -

/ Søren Nielsen /

Γραμματέας

- υπογραφή -

/ Nina Vajić /

Πρόεδρος